

Anu Oinaala ja Vilja Ruokolainen

ESITTÄVÄN TAITEEN VAPAA KENTTÄ OSANA MUUTTUVAA KOLMATTAA SEKTORIA

Independent Performing Arts Sector as a Part of the Third Sector in Transition

This article examines the Finnish independent performing arts sector as a part of the so-called third (non-profit and voluntary) sector. The independent performing arts sector is analyzed from the viewpoint of the changing nature of the new third sector as identified in recent research. The aim of the article is to describe the agents in the manifold independent sector of performing arts and to analyze what kind of forms the elements important to the so-called new third sector, organizational membership and paid labour, take in the independent performing arts. From the genres of performing arts, theatre, dance, circus and performance art are investigated. There are two sets of data. Quantitative data consists of the number of productions performed in the Helsinki region during 2009–2011 by the independent performing arts sector and the number of the artists participating in those productions. The qualitative data includes case studies from 16 independent performing arts groups from around Finland. In addition to case studies, research methods include typification and network analysis. This article is concerned especially with four identified transitions in the third sector: from volunteerism to professionalism, from institutions to informal groups, from influencing to performing services and from traditional membership to different forms of participation. We conclude that the independent sector in the performing arts consists of a variety of forms of organization, and the volume of productions by groups that are not formally organized is significant. Membership has several different meanings, and they often differ from the traditional notion of the concept. In the independent sector of the arts different forms of employment and labour are mixed. The independent performing arts sector uses many familiar third sector features such as forms of organization, tradition of volunteering and light administration to organize and fund its activities, but it also moves freely outside the third sector conventions, borrows and creates its own ways, which are sometimes again borrowed by actors outside the arts sector.

Keywords: Independent arts sector, performing arts, third sector

Kolmannen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan muutos on ollut viime vuosina tutkijoiden kiinnostuksen kohteena Pohjoismaissa ja Suomessa. Merkittäviksi muutoksiksi on tunnistettu mm. kolmannen sektorin toimijoiden siirtyminen vaikuttamisen kanavista palveluiden tuottamiseen sekä kansalaisyhteiskunnan toimintaan osallistumisen muutos jäsenyydestä vapaaehtoistyöhön. (Ks. esim. Wijkström & Zimmer, 2011; Suomalaiset osallistujina, 2009; Wollbæk, Ibsen & Siisiäinen, 2010; Saukkonen,

2013.) Muutospaineita aiheuttavat esimerkiksi lisääntyvä individualismi sekä liike-elämästä tuttujen mallien siirtyminen kolmannen sektorin toimijoille (Alapuro & Stenius 2010).

Pasi Saukkonen esittää artikkelissaan (2013) useita muutossuuntia, jotka koskevat laajasti kansalaistoimintaa ja tuottavat ns. uutta kolmatta sektoria. Muutossuunnat voivat olla myös näennäisesti vastakkaisia, kuten muutos rekisteröidyistä organisaatioista kevyisiin, väliaikaisiin virtuaalisiin yhteenliittymiin, ja toisaalta

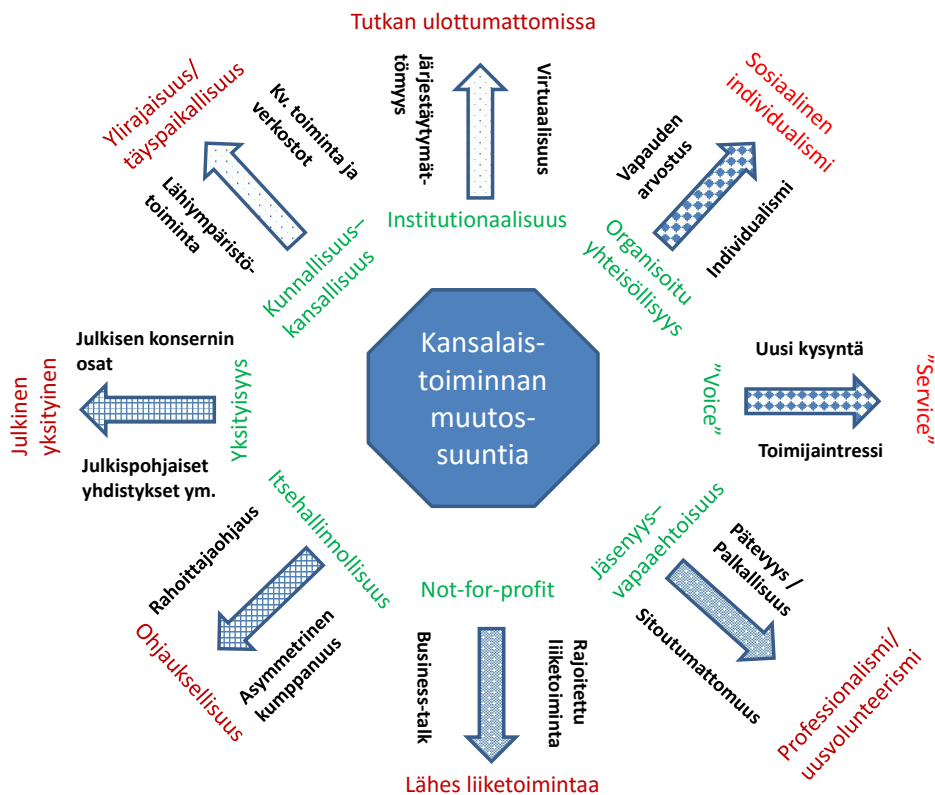
muutos voittoa tavoittelemattomasta vapaaehtoistoiminnasta ammattilaisten liiketoiminnan omaisesti tuottamiin palveluihin.

Kuten Saukkonen yhteenvedossaan toteaa, kulttuuritoiminnan tutkiminen on tästä näkökulmasta erityisen mielenkiintoista, sillä se sisältää suuren kirjon erilaisia toimintatapoja. Yksi haastavimmista tutkimuskohteista on ns. vapaa kenttä, sillä sitä koskeva tieto on hajallaan, joiltakin osin vain toimijoiden itsensä hallussa. Tämä artikkeli käsittelee esittävän taiteen vapaan kentän toimijoita osana muutoksessa olevaa kolmatta sektoria eli sitä, millä tavalla Saukkosen esittämät muutostendenssit ilmenevät tutkimusaineistossamme. Artikkelin tavoitteena on kuvailla, millaisia kolmannen sektorin toimijoita moninainen taiteen vapaa kenttä sisältää sekä millaisia muotoja uuden kolmannen sektorin tarkastelulle tärkeät elementit jäsenyys ja palkkatyö vapaalla kentällä saavat. Artikkelin pohjautuu samoilta kirjoittajilta Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissätiö Cuporen

julkaisusarjassa ilmestyneeseen tutkimukseen *Vapaan kentän jäljillä - Tutkimus teatterin, tanssin, sirkuksen sekä performanssi- ja esitystaitteen vapaasta kentästä* (Oinaala & Ruokolainen 2013). Esittävän taiteen lajeista käsittelemme tässä teatterin, tanssin, sirkuksen ja esityksen ja performanssitaiteen toimijoita musiikin jäädessä tarkastelun ulkopuolelle.¹

Artikkelin keskeinen käsite on **Kolmas sektori**, joka määritellään perinteisesti toimijoiden tiettyjen piirteiden kautta. Näihin piirteisiin kuuluvat yleensä organisaatiomuoto, joka tekee toimijasta itsenäisen oikeudellisen toimijan, voittoa tavoittelemattomuus, itsenäisyys julkisesta sektorista sekä vapaaehtoistyö, jota kolmannen sektorin toimijan hyväksi tehdään (ks. esim. Salamon & Anheier, 1996, s. xvii–xviii; Helander, 1998, s. 53–55). Tässä artikkelissa pohditaan perinteisen määritelmän laajenemista.

Vapaaksi kentäksi määrittelemme ne ammatilliset toimijat, jotka tuottavat ja esittävät

Kuvio 1. Kansalaistoiminnan muutossuuntia (Saukkonen 2013, s. 16).

produktioita valtionosuuslaitosten ulkopuolella. Tällaisia ovat Taiteen edistämiskeskuksen toiminta-avustusta saavat ryhmät, toiminta-avustusten ulkopuoliset vakiintuneet ryhmät, produktiokohtaiset ryhmät ja yksittäiset taiteilijat. Jätämme tarkastelun ulkopuolelle festivaalit, tuotantotalot ja tilaisuuksien järjestäjät ja keskitymme toimijoihin, joilla on produktioissaan työllistyviä taiteellisia jäseniä.

Freelancer on henkilö, jolla ei ole yhtä päätoimea vaan hän voi toimia erilaisissa palkkatyön yhdistelmissä freelance-verokortilla tai erilaisissa toimeksiantosuhteissa. **Urakkakorvaus** on työstä maksettava palkka, joka pysyy samana riippumatta työhön käytetystä ajasta. Tästä syystä urakkakorvaus on yleensä pienempi kuin työehtosopimuksen mukainen tunti- tai kuukausipalkka. Urakkakorvaus tarkoittaakin useimmiten sitä, että työehtosopimuksen mukaista minimipalkkaa ei pystytä maksamaan.

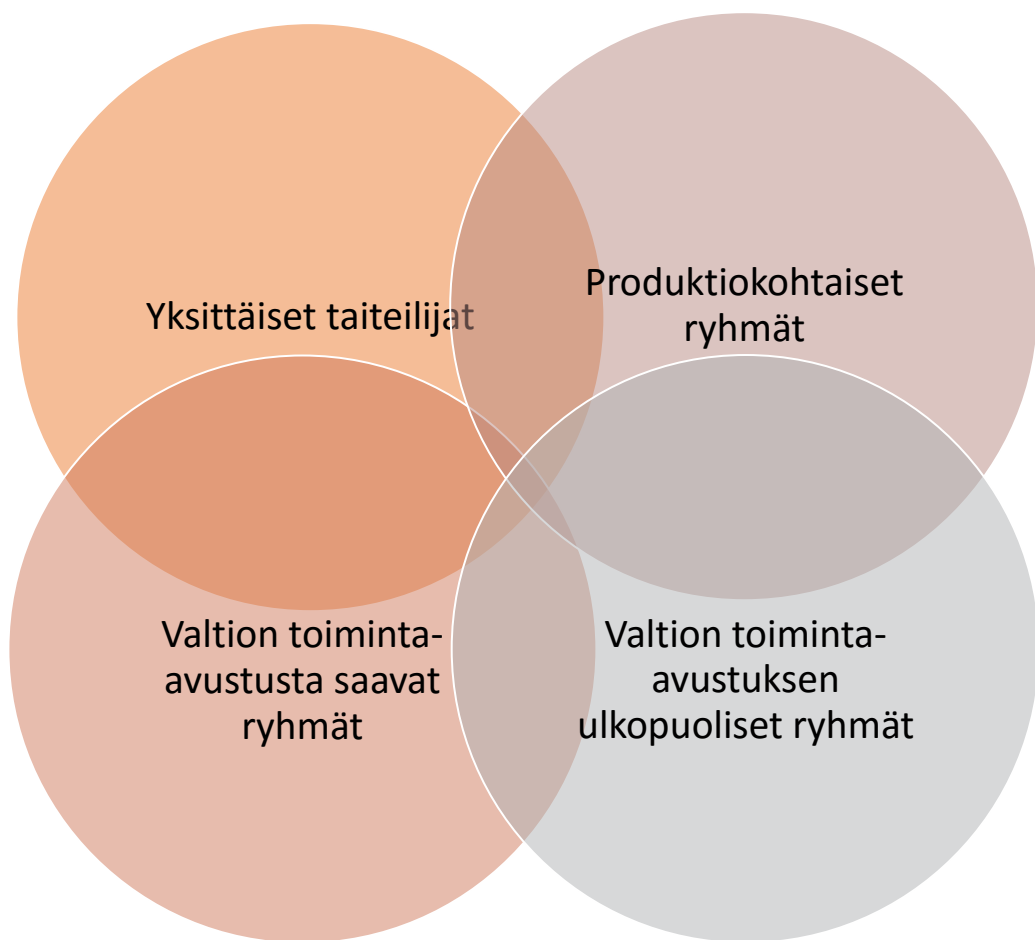
Artikkeli perustuu kahteen pääaineistoon. Määrällisesti käsittelemme itse keräämäämme aineistoa, joka sisältää pääkaupunkiseudulla vapaalla kentällä esitetyt produktiot vuosilta 2009–2011. Vapaan kentän produktioista keräsimme tiedot niihin osallistuneista esittävistä taiteilijoista ja taiteellisista suunnittelijoista. Kattavaa listausta vapaan kentän produktioista

ei löydy mistään yksittäisestä lähteestä, ja listauksen lähteinä on käytetty mm. erilaisia tapahtumakalentereita, nettisivuja ja alan lehtiä. Tarkempaa laadullista tietoa keräsimme tekemällä tapaustutkimuksen 16 vapaalla kentällä toimivasta ryhmästä. Valitsimme ryhmät siten, että niiden joukossa on sekä yhdistysmuotoisia että ilman yhdistystä toimivia ryhmiä eri taiteenaloilta ja maantieteellisesti kattavasti. Ryhmille suoritettiin haastattelut ja heiltä saatiin lisämateriaalina toimintakertomuksia, tilinpäätöstietoja ja / tai erilaisia rahoittajille kirjoitettuja raportteja. Ryhmistä kuusi on teatteriryhmiä, kuusi tanssiryhmiä, kaksi sirkusryhmiä ja kaksi esitystaiteen / performanssitaiteen ryhmiä. Artikkelissa olevat kursivoidut lainaukset ovat peräisin näiden ryhmien haastatteluista ja niihin viitataan lyhenteillä H1–H16. Analyysimenetelmänä käytimme aineiston tyyppittelyä. Tuloksesta muodostui neljä tyyppiä, joihin tiivistyy tiettyjä rakenteellisia, toiminnallisia ja taloudellisia piirteitä.

Artikkelimme asettuu yhtäältä osaksi taiteilijatutkimusta, joka selvittää taidekentän rakennetta ja taiteilijoiden taloudellista ja ammatillista asemaa sekä työskentelyolosuhteita (ks. esim. Rensujeff, 2003; Rensujeff 2014; Rautiainen, 2008). Toisaalta artikkelimme kiinnittyy kol-

Aineiston osa	hankinta-ajankohta
Vapaan kentän ryhmien haastattelut, 16 ryhmää	2010-2012
Em. ryhmien taloutta ja toimintaa koskevat dokumentit	2010-2012
Teatterin, tanssin ja sirkuksen tiedotuskeskusten sekä Muu ry:n tilastot, ryhmä- ja artistilistaukset ja tapahtumakalenterit	2011-2013
Teatteritilastot www.tinfo.fi	2011-2013
Helsingin, Espoon ja Vantaan kaupunkien avustuspäätökset	2011-2013
Vapaan kentän toimijoiden nettisivut	2011-2013
Helsingin kaupungin Skenet-palvelu ja Välivero-lehti	2011-2013
Tapahtumakalenterit pääkaupunkiseudun kulttuuritaloilta ja esitystiloilta	2011-2013
Teatteri- ja Tanssi-lehdet	2011-2013
Taiteen edistämiskeskuksen jakamaa toiminta-avustusta saavien ryhmien toimintakertomukset	2011-2013

Taulukko 1. Aineistot ja niiden hankkimisajankohdat.

Kuvio 2. Vapaan kentän toimijat.

mannen sektorin tutkimukseen (Salamon & Anheier, 1996; Salamon & Anheier 1997; Helander, 1998) ja erityisesti viimeaikaiseen keskusteluun uudesta kolmannesta sektorista tai kolmannen sektorin muutoksesta (Saukkonen, 2013; Ruusuvirta & Saukkonen, 2015). Artikkelin aluksi kuvaamme vapaan kentän moninaisia toimijoita. Kuvaamme samalla uuden kolmannen sektorin toimijoiden kirjoa. Artikkelin keskeimmät luvut käsittelevät kahta kolmannen sektorin merkittävää muutossuuntaa, kysymyksiä jäsenyydestä ja toiminnan professionalisoidumisesta, ja sitä millä tavalla nämä piirteet näkyvät vapaan kentän toiminnassa. Viimeisessä luvussa kokoamme esittämämme näkemykset siitä, miten käsittelemämme kolmannen sektorin muutokset näkyvät taiteen vapaalla kentällä.

Institutionaalisuudesta tutkan ulottumattomiin

Kuviossa 1 tunnistetaan kolmannen sektorin muutos instituutioista ja rekisteröidyistä organisaatioista kevyisiin, väliaikaisiin (virtuaalisiin) yhteenliittyimiin. Suomessa yhdistysten määrä on huomattava, samoin niiden kautta toteutetun toiminnan määrä. Kulttuuripolitiikassa järjestöt ja yhdistykset ovat olleet tärkeitä toimijoita jo 1800-luvulta lähtien (Kangas, 2003, s. 39–45). Tilastojen mukaan 2000-luvulla erityisesti kulttuuriin, liikuntaan tai muuhun harrastustoimintaan liittyvien yhdistysten rekisteröinti on lisääntynyt (Suomalaiset osallistujina, 2009, s. 108; Ruusuvirta & Saukkonen, 2015, s. 365). Taiteen vapaalla kentälläkin yh-

distykset ovat erittäin tavallisia mm. siksi, että yhdistysmuoto mahdollistaa erilaisten avustusten hakemisen ja helpottaa työnantajana toimimista. Valtion ja kuntien jakamat avustukset jaotellaan usein sen mukaan, millä tavoin hakija on organisoitunut: yksittäisille taiteilijoille, työryhmille ja yhdistyksille tai muille yhteisöille on omat avustuskategoriansa.

Vapaa kenttä voidaan määritellä usealla eri tavalla, lähtien esimerkiksi toiminnan sisällöstä, toimijoiden toiminta-ajatuksista tai rahoituksen muodoista (Oinaala & Ruokolainen, 2013, s. 7–11). Itse pidämme kriteerinä valtionosuuslain ulkopuolella toimimista, jolloin vapaalla kentällä on vakiintuneita ryhmiä, produktiokohtaisia ryhmiä tai yhteenliittymiä ja yksittäisiä taiteilijoita. Vakiintuneilla ryhmillä viittaamme sekä valtion toiminta-avustusta saaviin ryhmiin että toiminta-avustuksen ulkopuolella oleviin, mutta jatkuvasti toimiviin ryhmiin. Raja produktiokohtaisen ja toiminta-avustuksen ulkopuolella olevan vakiintuneen ryhmän välillä on liukuva – osa yhtä produktiota varten perustetuista ryhmistä jatkaa toimintaansa myöhemmin uusilla produktioilla ja muodostaa siten pysyvämpää toimintaa. Kuviossa 2 ympyrät leikkaavat toisiaan, sillä yksittäiset taiteilijat voivat toimia kaikilla ympyröiden kuvaamilla alueilla jopa yhtä aikaa. Myös eri kategorioihin kuuluvat ryhmät voivat tehdä yhteisiä produktioita.

Vapaan kentän toimijat ovat ”vapaita” monesta syystä. Osa ryhmistä on valtionosuuden ulkopuolella pelkästään siksi, että eivät ole vuosien hakemisenkaan jälkeen päässeet sen piiriin. Osa vapaalla kentällä toimijoista ei pysty toteuttamaan valtionosuuden edellytyksiä kuten työehtosopimuksen mukaista palkkausta, osa jättäytyy tietoisesti sen ulkopuolelle: he eivät halua toteuttaa edellytyksiä, tai muista syistä hakea valtionosuutta. Näkymä monimutkaistuu vielä, kun irrottaudutaan ryhmäajattelusta ja katsotaan yksittäisiä taiteilijoita. Monet freelancerit tekevät töitä sekä VOS-teattereissa että valtionosuusrahoituksen ulkopuolella toimivissa ryhmissä tai ryhmittymissä sekä muodostavat väliaikaisia yhteenliittymiä tehdäkseen yhden ainoan produktion. VOS-teattereiden kuukausipalkkaiset näyttelijät voivat ottaa virkavapaata toimiakseen väliaikaisesti vapaalla kentällä, tai

he työskentelevät teattereissa lyhyissä työsuhteissa.

Seuraavissa alaluvuissa kuvataan vapaan kentän toimijoiden kirjoa hyvin vakiintuneista täysin muodollisesti organisoitumattomiin.

Vapaan kentän tyyppittely

Laadullinen aineistomme muodostaa tapaustutkimuksen yhteensä 16 teatterin, tanssin, sirkuksen ja performanssiteiden ryhmästä. Aineisto kerättiin haastatteluista sekä aikaisemmin esitellyistä ryhmien toimittamista lisämateriaaleista. Analyysimenetelmänä käytimme aineiston tyyppittelyä. Tyyppittelyssä aineisto ryhmitellään tyypeiksi etsimällä samankaltaisuuksia. Selvitelimme ryhmien ominaisuuksia 36 muuttujan avulla, ja rakensimme neljä tyyppiä, joihin tiivistyy tiettyjä rakenteellisia, toiminnallisia ja taloudellisia piirteitä, ja jotka kertovat erilaisista toimintalogiikoista vapaalla kentällä. Tyypit ovat *vakiintuneet työllistäjät*, *aatteen palo*, *ketterät kansainväliset* ja *produktiot*.

Kolmessa ensimmäisessä tyyppissä toimijat ovat pääosin yhdistyksiä mutta myös osuuskuntia. Näistä *vakiintuneet työllistäjät* pyrkivät nimensä mukaisesti työllistämään ryhmän jäseniä. Tyypin ryhmät saivat valtion taidetoimikunnalta toiminta-avustusta, niillä oli hallussaan omat tilat toimintaansa varten sekä vakinaista, mutta usein osa-aikaisesti palkattua tuotannosta tai hallinnosta vastaavaa henkilökuntaa. Kaksi kolmesta esimerkkiryhmästä pystyi ilmoituksensa mukaan maksamaan ydinryhmälle ainakin työehtosopimuksen mukaista minimipalkkaa. Produktiokohtaisesti palkattuja työntekijöitä ryhmillä saattoi olla useita kymmeniä kuukausipalkalla tai työpalkkiolla. Omassa hallinnassa oleva tila mahdollistaa vakiintuneille työllistäjille muun muassa tapahtumien ja klubi-iltojen sekä muiden ryhmien vierailuesitysten järjestämisen. Tilaa voidaan vuokrata edelleen, ja tapahtumien yhteydessä ryhmät voivat saada lisätuloja kahvila- ja ravintolatoiminnasta. Vakiintuneet työllistäjät kykenevät parhaimmillaan kehittämään toimintaansa pitkäjänteisesti:

Kymmenen vuotta siihen meni, että paikkamme löydettiin, se on ollut pitkä prosessi. Nyt meillä on ydinryhmä, joka pysyy koko ajan samana: kolme näyttelijää, tuotantoassari, sihteeri ja valo- ja äänisuunnittelija. Tähän sitten vielä lisäksi produktiokohtaisesti palkatut ja vierailijat. (H1)

Aatteen palo -tyypin ryhmille Produktion toteuttaminen nousee toiminnan päätarkoituksiksi jäsenten toimeentulonkin kustannuksella. Ryhmät eivät saa valtion taidetoimikunnan avustusta eikä niillä ole vakituista henkilökuntaa tai tiloja, mutta toiminnassa voi olla jatkuvasti mukana ydinhenkilöitä. Ryhmät tuottavat ensi-iltoja, tapahtumia ja niillä voi olla kokeellista toimintaa. Ryhmät rahoittavat toimintansa produktiokohtaisin avustuksin. Henkilökohtaisten taiteilija-apurahojen käyttö jakaa ryhmät: osassa niitä käytetään, joissakin ehdottomasti ei. Ryhmässä toimivien henkilöiden toimeentulo muodostuu osittain tai kokonaan ryhmän toimintaan liittymättömistä tulonlähteistä. Eräs haastattelemamme taiteilija toteaa:

Kukaan ei tee tätä eläkseen. [...] Papereita ei kirjoiteta eikä palkkaa koskaan luvata. (H4)

Ketterät kansainväliset -tyypin ryhmät rakentuvat yhden tai muutaman henkilön taiteellisen osaamisen varaan, mutta myös muut ryhmän jäsenet ovat usein ryhmän vakituksia jäseniä. Osa näistä ryhmistä saa valtion taidetoimikunnan toiminta-avustusta, osa ei. Henkilökohtaisilla apurahoilla on melko suuri merkitys toiminnan toteuttamisen kannalta ja palkkaus tapahtuu produktiopohjalta. Ryhmillä on kansainvälistä tuotanto- ja esitystoimintaa. Niillä ei ole omia esitystiloja vaan ensi-illat tuotetaan yhteistyössä esimerkiksi teatteritilan kanssa. Henkilökohtainen vastuu nousi esiin haastattelujen kertomuksissa:

Työtä ja työtilaisuuksia on todella paljon, mutta rahoitusta erittäin vähän. Joustavan työnkuvan luominen on ollut elintärkeää, jotta on voinut toimia päätoimisena taiteilijana: sukkuloiminen koreografina, tanssijana milloin toisten milloin omissa teoksissa, tuottajana, markkinointityössä ja ohjaajana. Täytyy olla monitaitoinen ja omata

yrittäjän asenne, mikä tarkoittaa sitä, että työtunteja ei lasketa, ylityövapaita ei pidetä, lomat ovat lyhyitä, eikä palkka lähes koskaan vastaa tehtyä työmäärää. Tärkeintä on pitää monta rautaa tulella koko ajan, ja yrittää löytää mahdollisuuksia ja kanavia toteuttaa produktiot tavalla tai toisella. (H11)

Tarkasteltaessa tapauksia organisoitumismuoto tai ylipäänsä se, oliko toiminta muodollisesti organisoitunutta vai ei, liittyi luonnollisesti usein toiminnan laajuuteen ja järjestelmällisyyteen. Neljänteen, produktiot -tyyppiin on kerätty sellaiset tutkimuksessamme mukana olleet tapaukset, jotka eivät olleet ryhmänä muodollisesti organisoituneita. Tähän tyyppiin kuuluivat mm. muutaman tanssijan muodostama työryhmä sekä yksittäisen koreografian tuottamat teokset. Yhdistyksen perustaminen ei ole tarkoituksenmukaista tällaiselle toiminnalle useista syistä. Ensinnäkin työryhmät saattavat olla kasassa vain yhden teoksen tuottamista varten, jolloin jo lyhytaikaisuus estää muodollisen organisoitumisen. Toiseksi työryhmään osallistuvilla henkilöillä voi olla toiminimiä tai muita keinoja, joiden kautta voidaan laskuttaa tai toimia työnantajina. Kolmanneksi taiteen rahoitusrakenteet mahdollistavat produktioiden tekemisen yksityishenkilöinä ja työryhminä henkilökohtaisten työskentelyapurahojen ja projektiavustusten turvin. Tutkimuksemme mukaan valtaosa vapaalla kentällä työskentelevistä taiteilijoista ei ansaitse pääosaa elannostaan vapaan kentän produktioista. Näin ollen saattaa olla myös niin, että ammattimaisesta toiminnasta huolimatta vapaan kentän produktioihin ei kohdistu palkanmaksupaineita, mikä myös vähentää muodollisen organisoitumisen tarvetta.

Teen aina yhteistyötä työryhmän kanssa. Olen löytänyt henkilöitä joiden kanssa haluan kehittää työskentelyä tulevaisuudessa, mutta löydän aina myös uusia mielenkiintoisia taiteilijoita työryhmään [...]. Henkilöt valikoituvat työryhmään omien kontaktien ja mieltymyksieni mukaan sekä muiden taiteilijoiden suositusten perusteella. Iso osa työryhmän valikoitumisesta on myös

sillä, mitä teosta ollaan tekemässä, mitä osaamista/taitoja se edellyttää tekijöiltä. (H13)

Organisoitumaton vapaa kenttä

Osa esittävän taiteen vapaan kentän toiminnasta tehdään siis ilman muodollista organisaatiota, yhdistystä, säätiötä tai voittoa tavoittelematonta yritystä, jotka ovat kolmannen sektorin perinteisimpiä toimintamuotoja. Mikä tekee tästä toiminnasta silti kolmannen sektorin toimintaa? Kuinka merkittävää tämä toiminta on määrällisesti?

Ensinnäkin toiminta sijoittuu muiden nimettyjen sektoreiden ulkopuolelle. Esittävän taiteen vapaan kentän toiminta ei ole julkisen vallan käyttöä, ei yksityistä liiketoimintaa eikä kodin piirissä tapahtuvaa. Se on voittoa tavoittelematonta tai rajoitetusti voittoa tavoittelevaa: vaikka taiteilijalla on toiminimi tai muu yritys, toiminta perustuu useammin oman työllistymisen mahdollistamiseen kuin voiton tavoitteluun. Toiseksi vapaalla kentällä tehdään runsaasti palkatonta työtä, mikä on toisaalta kentän heikkous, mutta jonka yhteyttä aatteellisen toiminnan hyväksi tehtävään vapaaehtoistyöhön voidaan perustellusti pohtia. Kolmanneksi taiteen vapaata kenttää tuetaan merkittävästi julkisista ja yksityisistä varoista. Taiteen vapaan kentän toiminnan voidaan myös nähdä olevan oman taiteenalan edistämistä, ja sen tuloksena on taide- ja kulttuuripalveluita, joiden hinta kuluttajalle (yleisölle) on vahvasti subventoitu apurahoituksen kautta. (Ks. Saukkonen, 2013, s. 7–13.)

Taiteen vapaa kenttä on jatkuvasti muuntuva, joten sen määrällinen tarkastelu on todella haastavaa. Tanssin tiedotuskeskuksen keräämien tanssiteiteen tilastojen perusteella voidaan tarkastella joitakin seikkoja, sillä tilastot kerätään koreografikohtaisesti. Vuoden 2014 kantaesitystilastossa itsenäisten, ilman vakinaista organisoitunutta ryhmää toimivien koreografien teoksia oli yhteensä 44 ja niistä esityksiä 578, kun yhteensä vapaan kentän tuottamia tanssin kantaesityksiä oli 84 kappaletta. Ilman vakituista organisaatiota toimivien tekijöiden osuus oli siis yli puolet vapaan kentän kantaesityksistä, ja

heidän teoksensa saavuttivat yli 68 000 katsojaa. (Teatteritilastot 2014, s. 135–144) Vuoden 2013 vastaavat luvut olivat itsenäisten koreografien teoksia 34 kappaletta vapaan kentän 66 kappaaleesta, jälleen yli puolet. Katsojia ne saavuttivat noin 56 000. (Teatteritilastot 2013, s. 135–144) Useissa näistä teoksista oli tilastojen mukaan yhteistuotantotahoja, jotka olivat muodollisia organisaatioita (esimerkiksi Uuden tanssin keskus *Zodiak*, jokin tanssin aluekeskuksista tai tanssiteatteri). Yhteistuotannossa on useita eri malleja, ja muodollisen organisaation mukana olo ei ainakaan aina poista produktioiden free-lance-luonnetta.

Taiteenalojen erilaisiin kehityspolkuihin ja traditioihin nojaten (Oinaala & Ruokolainen, 2013, s. 15–21) näyttäisi siltä, että esityksen ja performanssiteiteen toiminta on vielä muitakin taiteenaloja enemmän muodollisten organisaatioiden ulkopuolella. Tämä johtuu siitä, että kentällä toimii mm. kuvataiteesta ja kirjallisuudesta ponnistavia taiteilijoita. Näillä aloilla vapaa taiteilijuus on yleinen toimintamuoto ja yhdistysmuotoisia toimijoita on vähemmän kuin teatterin ja tanssin kentillä. Ainakin esityksen ja performanssiteiteen ja tanssiteiteen osalta voidaan sanoa, että ilman muodollista organisaatiota tehtävä toiminta on merkittävää myös määrällisesti.

Vapaan kentän, erityisesti organisoitumattoman toiminnan, tilastointi on monilla aloilla tunnustettu puutteelliseksi ja vaikeasti tehtäväksi. Musiikin alalla, jossa vapaa kenttä työllistää suurimman osan työelämän piirissä olevista muusikoista, ongelma on hyvin ilmeinen (Tolvanen, 2012; Saarela, 2011). Vapaan kentän toimijasta saattaa tuntua siltä, että tilastoinnilla tai sen ongelmilla ei ole kovin suoraa yhteyttä hänen toimintaansa, mutta julkisen rahoituksen jakautumiseen tilastotiedot usein vaikuttavat merkittävästi, ja vapaan kentän tilastoinnin parantamisesta onkin tehty ehdotuksia (Opetusministeriö, 2009, s. 48–49).

Jäsenyys yhdistyksessä ja vapaalla kentällä

Jäsenet ovat yhdistyksen toiminnan tärkein kulmakivi. Jäsenet perustavat yhdistyksen haluamaansa tarkoitusta varten, ovat sen korkein päättävä elin vuosikokousten kautta ja tekevät vapaaehtoistyötä niin, että yhdistyksen tarkoitus toteutuu. Uuden kolmannen sektorin osalta monia jäsenyyteen liittyviä oletuksia voidaan kuitenkin hylätä. Jäsenyyden merkityksen muuttuminen on joidenkin tutkimusten mukaan uhka yhdistystoiminnalle, joidenkin mukaan uusi mahdollisuus väljempään osallistumiseen. (Siisiäinen & Kankainen 2009; Saukonen 2013)

Yhdistyskentällä on näkyvissä vapaaehtoisosallistumisen väheneminen sekä perinteiseen yhdistystoimintaan liittyvän jäsenyyden rapautuminen. Vanhat poliittiset järjestöt menettävät jäseniään, ja uudet harrastamiseen ja kulttuuriin liittyvät yhdistykset ovat jäsenmäärältään huomattavasti pienempiä. Toisaalta toimintaan osallistuminen ja jäsenyys eriytyvät toisistaan: toiminnassa voi olla mukana ja vapaaehtoistyötä tehdä myös sellaisissa organisaatioissa, joissa ei olla jäsenenä. (Siisiäinen, 2003, s. 8–29)

Tapaustutkimuksen kohteeksi valitsemisemme vapaan kentän ryhmissä ”jäsenyys” tarkoittaa useita eri asioita – harvoin samoja kuin perinteisessä yhdistystoiminnassa. Kuten edellä todettu, suuri osa vapaan kentän toiminnasta on järjestäytynyt yhdistysten kautta. Yhdistykset ovat poikkeuksetta henkilöyhdistyksiä. Taiteen kentällä rekisteröidyiksi yhdistyksiksi organisoituneiden toimijoiden osalta yhdistyksen jäsenyys ei tarkoita sitä, että jäsen työllistyisi yhdistyksen ylläpitämässä toiminnassa. Yhdistyksessä työllistyvät taiteen ammattilaiset, ja jäsenyys on ennemminkin varattu toimintaa kannattaville yleisön jäsenille. Aineistomme tapauksissa joidenkin yhdistysten työntekijät ovat myös yhdistyksen jäseniä, mutta useammin jäsenyys tarkoittaa toiminnan tukemista vuosittaisella jäsenmaksulla. Taustayhdistyksen jäsenillä ei ehkä ole mitään erityisiä etuja verrattuna muuhun yleisöön palvelujen saatavuudessa, hinnassa tai muissa asioissa. Heidän ei myöskään aina oleteta tekevän vapaaehtoistyötä

yhdistyksen tarkoituksen toteuttamiseksi, sillä tätä varten yhdistyksellä on palkattua henkilökuntaa. Vaikka jäsenet tekisivätkin vapaaehtoistyötä, määrittäyty ammattilaisen tekemä palkkion työ pikemminkin ilmaistyönä.

Yhdistysmuoto näyttää olevan esittävän taiteen vapaalla kentällä ammatilliselle taiteelliselle toiminnalle enemmän instrumentti kuin tärkeä toiminnallinen elementti. Tämän seikan näimme omassa aineistossamme mm. siitä, että jäsenmaksuilla ei ole toimintabudjetissa käytännön merkitystä, sillä maksut ovat pieniä ja jäseniä on vähän. Tästä samasta syystä jäseniä ei ole välttämätöntä merkittävässä määrin hankkia; riittää että niitä on sen verran, että vuosittaiset laissa määrätyt kokoukset voidaan hoitaa ja että hallitukseen riittää edustajia. Esittävän taiteen vapaan kentän toimijat ovat kulttuuriyhdistyksinä toisaalta pieniä ja toisaalta isoja. Ne ovat pieniä jäsenmäärältään mutta osa niistä on suhteellisen suuria budjetiltaan, sillä ammatillinen toiminta vaatii useiden ihmisten työllistämistä vuositasolla ja joskus merkittävien tilaresurssien ylläpitämistä.

Sillä osalla esittävän taiteen vapaata kenttää, joka ei ole muodollisesti organisoitunut, ”jäsenyydellä” on tietysti erilainen, hyvin konkreettinen merkitys. Taiteilijat ja muut ammattilaiset ovat jäseniä työryhmissä, jäseniä produktioissa tai jäseniä projekteissa ja he tekevät työtään tätä kautta, joko palkallisesti tai palkattomasti. Keräsimme määrällisen aineiston, joka sisältää pääkaupunkiseudulla vapaalla kentällä esitetyt produktiot vuosilta 2009–2011 ja analysoimme sitä verkostoanalyysin menetelmin². Tutkimuksessa materiaali järjestettiin jäsenyysverkostoksi, jossa voidaan tarkastella henkilöiden keskinäisiä yhteyksiä heidän jäsenyyksiensä kautta. Jäsenyydet tarkoittavat tässä osallistumista vapaan kentän produktioon esiintyjänä tai taiteellisenä suunnittelijana.

Suppea verkostoanalyysi pääkaupunkiseudulla vuosina 2009–2011 toteutetuista vapaan kentän produktioista (Taulukko 1) kertoi, että aineiston lähes 1200 vapaan kentän produktio esiintyjästä kaksi kolmannesta esiintyi kolmen vuoden aikana vain yhdessä produktiossa. Vähintään kolmessa produktiossa esiintyi noin 15 prosenttia aineiston esiintyjistä. Laskelmalla

on toki monenlaisia rajoituksia, joita on pohdittu tarkemmin tutkimuksessa, mutta nämäkin luvut kertovat suuresta vaihtelusta ja liikkuvuudesta ja toisaalta siitä, että vain pieni ydinryhmä näyttää työllistyvän vakituisemmin vapaan kentän produktioihin.

Vapaaehtoisuudesta professionalismiin, vaikuttamisesta palveluiden tarjoamiseen

Suuri osa kolmannen sektorin muutosta tarkastelevista tutkimuksista käsittelee kolmannen sektorin ja kansalaisyhteiskunnan suurimpia toimijoita, kuten poliittisia, kansanterveydelisiä, uskonnollisia ja hyväntekeväisyyttä tekeviä järjestöjä ja yhdistyksiä. Erityisen selvästi muutos palveluiden tuottamisen suuntaan on näkynyt sosiaali- ja terveystalvija tuottavilla kolmannen sektorin toimijoilla, joiden suuri asiakas kunta usein on. (Sivesind & Selle, 2010, s. 94–107; Helander, 2001, s. 40–43). Uudelle kolmannelle sektorille katsotaan kuuluvaksi myös toimijoita, jotka esimerkiksi ovat rajoitetusti voittoa tavoittelevia (voittoa tavoittelematon yritys), tai joiden itsenäisyys julkisesta sektorista voidaan kyseenalaistaa (hybridiorganisaatiot). (Ruusuvirta & Saukkonen, 2015, s. 354; Ruusuvirta, 2015.)

Vaikka sosiaali- ja terveystalvija osalta mainitun kehityksen voidaan nähdä vahvistuneen 1990-luvun laman jälkeen (Helander & Laaksonen, 2000, s. 69; Ruuskanen & Konttinen 2015, s. 1–2), ja siten kuuluvan todellakin uuteen kehityskauteen suomalaisen kolmannen sektorin historiassa, eivät uuden kolmannen sektorin toimintatavat välttämättä ole kovinkaan uusia kulttuurin ja taiteen kentällä. Taiteen ammattilaisten muodostamat kolmannen

sektorin organisaatiot ovat tuottaneet kulttuuripalveluita yleisölle koko niiden olemassaolon ajan ja ne perustuvat ammattilaisten työhön, ei kaikille avoimeen vapaaehtoistoimintaan. Varhaisia esimerkkejä ovat 1800-luvun lopulla yhdistyksinä toimineet teatterit ja orkesterit sekä taiteilijaseurat, jotka järjestivät näyttelyitä (Helminen, 2007). Useat tällä hetkellä kaupunginteattereina tai kaupunginorkestereina toimivat organisaatiot ovat tai ovat jossain vaiheessa olleet yhdistys- tai säätiömuotoisia.

Esittävän taiteen vapaan kentän toiminta on ammattimaista taide- ja kulttuuritoimintaa. Toimintaa harjoittavat ammattikoulutuksen saaneet tai muuta kautta ammattiin pätevöityneet esiintyvät ja luovat taiteilijat, joiden tavoite on työllistyä omassa ammatissaan. Ammatissaan työllistyminen ei välttämättä tarkoita palkan saamista työstään, vaan uusimpienkin tutkimusten mukaan (mm. Rensujeff, 2014) taiteilijat tekevät muita ”palkkatöitä”. Ammatillisuutta tässä yhteydessä ei voi määrittellä minkään yhden asian, kuten koulutuksen tai toimeentulon kautta (ks. esim. Karttunen, 2004, s. 17), mutta siihen liittyy taiteellisia tavoitteita, kuten pyrkimys tulla henkilökohtaisesti toimeen taiteen tekemisellä tai erillisyysharrastaja- tai opiskelijatoiminnasta.

Työ esittävän taiteen vapaalla kentällä tapahtuu erilaisissa työsuhteissa ja ilman niitä. Taiteilijoille vapaa kenttä voikin konkretisoitua tilana, jossa he voivat toimia väliaikaisesti, josta he voivat poistua ja johon he voivat jälleen palata, sitoutumatta tiettyyn statukseen tai työmarkkina-asemaan. Vapaan kentän ryhmät työllistävät myös VOS-teattereissa ja muilla aloilla päätömisesti työllistyviä ihmisiä, eivät pelkästään vapaalla kentällä toimivia taiteilijoita. Koska ryhmät palkkaavat suurimman osan henkilökuuntaansa produktiokohtaisesti, on hyvin vai-

Esiintyjien osallistuminen lukumääräisesti vuosina 2009–2011 esitettyihin vapaan kentän produktioihin												
Produktioiden määrä	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	13	
Teatteri	511	127	58	21	12	8	4	1	0	0	0	742
Tanssi	256	60	20	14	16	11	4	1	1	1	1	385
Sirkus	44	10	7	2	1	1	0	0	0	0	0	65
Yhteensä	811	197	85	37	29	20	8	2	1	1	1	1192

Taulukko 2. Esiintyjien osallistuminen vapaan kentän produktioihin 2009–2011, lukumäärä

kea sanoa, mikä on ryhmien kokonaistyöllistyvyys suhteessa koko alaan ilman että tiedetään, kuinka pitkiä työsuhteet ovat. Näyttämötaiteen toiminta-avustusta saavien ryhmien (29 kpl) toimintakertomusten tietojen mukaan niillä oli yleisimmin yksi tai kaksi vakituista koko- tai osa-aikaista työntekijää, jotka hoitivat hallinnon ja tuotannon tehtäviä. Suurin osa ryhmistä palkkasi taiteilijat, taiteelliset suunnittelijat ja teknikotkin produktiokohtaisesti. (Oinaala & Ruokolainen, 2013, s. 38.)

Epätavallisia työsuhteita käsitteleviä tai sivuavia suomalaisia tutkimuksia on viime vuosina ilmestynyt useita. Tutkimukset näyttävät kukin viestivän samaa kokonaiskuvaa, vaikka näkökulmat eroavat toisistaan. Ensinnäkin tutkimuksista näkyy selvästi se, että taide- tai kulttuuriammateissa toimivat henkilöt tekivät tavallisesti useaa eri työtä ja useassa eri asemassa tutkimusjakson aikana. Itsensäyöllistäjät määriteltiin Tilastokeskuksen haastatteluihin ja surveytutkimukseen pohjautuvassa tutkimuksessa siten, että heihin kuuluivat yksinyrittäjät, ammatinharjoittajat, freelancerit ja apurahansaajat. Kulttuurialan ammattilaisia tai käsityöläisiä tutkimusjoukosta oli 17 prosenttia, ja juuri heille oli kertynyt suurin kirjo eri ammattiasemissa toimimisesta 12 kuukauden aikana. Noin 60 prosenttia oli toiminut varsinaisen yrittäjän statuksella, mutta joka kolmas oli tehnyt myös palkkatyötä, joka kolmannella oli kokemusta freelancetyöstä, joka kolmannella ammatinharjoittamisesta, lähes yksi kymmenestä oli saanut apurahaa ja pari prosenttia oli toiminut maatalousyrittäjänä. (Pärnänen & Sutela, 2014, s. 10–25.)

Samanlaisen kuvan antaa Pia Hounin ja Heli Ansion toimittama *Taiteilijan työ* (2013). Kaikista kyselyn vastaajista 89 prosenttia työllistyi jollakin muulla tavalla kuin pelkästään yhdessä kokoaikaisessa, vakituksessa työsuhteessa. Sekä Näyttelijäliiton että Teatteri- ja mediatyöntekijöiden liiton vastaajista tosin puolet oli kokoaikaisessa, vakinaisessa työsuhteessa. Lähes kaikki tutkimukseen osallistuneet teatterialan vastaajat olivat tehneet vastaamista edeltäneen vuoden aikana omaa taiteellista työtään, mutta puolet vastaajista oli sen lisäksi tehnyt omaan alaan liittyvää muuta työtä ja hieman yli kym-

menesosa oman taiteenalan ulkopuolista työtä. Tutkimukseen vastanneessa pienessä vapaan kentän ammattiteatterissa koko taiteellinen henkilökunta kertoi tekevänsä oman taiteellisen työnsä lisäksi kaikkea teatterin toimintaan liittyvää työtä myynnistä ja markkinoinnista siivoukseen ja teatterin kahvilan ylläpitoon, koska näihin tehtäviin ei ollut varaa palkata henkilökuntaa. (Houni & Ansio, 2013, s. 66–71.) Myös Kaija Rensujeff totesi *Taiteilijan asema 2010* -tutkimuksessaan kokoavasti, että alle puolet taiteilijoista sopii palkansaaja- tai yrittäjä-kategoriaan (Rensujeff, 2014, s. 54).

Tutkimukset puhuvat vahvasti myös yrittäjämäisyydestä tai yrittäjähengestä, joka liittyy monenlaisissa työsuhteissa ja työpaikoissa toimiviin henkilöihin. Itsensäyöllistäjiä koskevasa tutkimuksessa todetaan:

Osa taas tekee töitä tavalla, jota on vaikeampi määritellä joko palkansaaja- tai yrittäjätöksi. Työtä voidaan tehdä esimerkiksi palkansaajatyösuhteissa, mutta työn tekemisen tapa on vahvasti yrittäjämäistä. Esimerkiksi freelancerina toimivan jokainen työ on ensin myyty neuvotellen hinnasta työn tekijän ja teettäjän välillä. Usein oman työn myyminen on vaatinut myös verkostoitumista, asiakassuhteiden hallintaa, markkinointia, omien ideoiden esittelyä ja myymistä – siis työtä, joka kuuluu olennaisesti yrittäjä-, ei palkansaajatyöhön. Ilman tätä myyntityötä henkilöllä ei olisi varsinaista työtä eikä tuloja. Lisäksi tulee huomata, että myös apurahalla tehtävässä työssä on yrittäjätöyden piirteitä, joutuuhan apurahansaaja myymään tutkimusideansa tai taidehankkeensa rahoittajille mahdollistaakseen tutkimuksen tai taiteen teon. Palkansaajina apurahansaajia ei voi pitää, sillä he eivät ole työsuhteessa mihinkään tahoon.” (Pärnänen & Sutela, 2014, s. 14.)

Anu Oinaalan Opetushallitukselle tekemässä teatteri-, tanssi- ja sirkusalojen osaamistarveselvityksessä (2013, s. 30) haastateltu sirkusalan asiantuntija kiteyttää: ”Vapaan kentän freelance-toimija on kuin yrittäjä. Eli jos perustaa ryhmän, täytyy ajatella ikään kuin olisi oma toimimi tai pieni osakeyhtiö.”

Ruusuvirta ja Saukkonen kertovat säätiöiden ja yhdistysten kulttuuritoimintaan kohdistuvan suoran tuen olevan esimerkki siitä, kuinka kolmas sektori rahoittaa kulttuuritoimintaa (2015, s. 370–372). On mahdollista tarkastella useitakin eri ilmiöitä, joiden kautta esittävän taiteen vapaa kenttä itse asiassa tukee ja rahoittaa kulttuuripalvelujen tuottamista ja saavutettavuutta. Vapaata kenttää laajemminkin koskeviksi tuen ja rahoituksen muodoiksi voi tunnistaa mm. vapaaehtoistyön, ilmaisen työn ja luottamushenkilöiden työpanokseen perustuvan johtamisen ja työnantajana toimimisen. Nämä liittyvät ainakin välillisesti myös niihin ominaisuuksiin, joita kolmannen sektorin toiminnalla on. Kolmas sektori perustuu yleisesti ottaen vapaaehtoistyölle ja talkootyölle ja kanavoi tätä kautta monien yhteiskunnallisten tehtävien toteuttamiseen ilmaista tai edullista työpanosta. Yleisinä ja tuttuina esimerkkeinä voidaan mainita vaikkapa vanhempien rooli urheiluseurojen toiminnassa, vanhuksille lukuhetkiä ja ulkoiluapua tarjoavat yhdistykset tai koulujen vanhempainyhdistykset. Taiteen ja kulttuurin alueella harrastajakuorot, tanssi- ja teatteriryhmät, kirjallisuus- ja runopiirit ja muut vastaavat tuottavat paitsi mahdollisuuden harrastaa, esityksien ja tapahtumien muodossa runsaasti kulttuuritarjontaa, josta ulkopuolinen yleisö voi nauttia. Vapaan kentän toimijoiden roolia kulttuuripalvelujen rahoittajana havainnollistaa erään haastateltavamme kuvaus hänen ryhmänsä toiminta-ajatuksesta:

Yhdistys ei maksa kenellekään palkkoja eikä tee työsopimuksia. Tämä on mahdollista siten, että olemme jäsenenä [yhdistyksessä], jonka ylläpitämän työpajan kautta saamme palkkatuetut työntekijät. (H8)

Tarkastelemamme esittävän taiteen vapaa kenttä vertautuu tarjoamiensa esitysten ja muiden palveluiden kannalta valtionosuuslaitoksissa tuotettaviin taidepalveluihin, joihin ilmainen työ ja vapaaehtoistyö eivät juurikaan kuulu. Vapaan kentän toiminnassa on kuitenkin olennaisesti kolmannen sektorin toimintaan liittyviä piirteitä – ja näistä kaikista on löydettävissä toi-

minnan kannalta sekä hyviä että huonoja puolia.

Useat taiteilijoita koskevat tutkimukset ja selvitykset (ks. esim. Houni & Ansio, 2013; Rensujeff, 2014; Kanerva & Ruusuvirta, 2006; Kokkonen, Loppi & Karjalainen 2002) osoittavat, että palkattoman työn määrä on taidealalla suuri. Tapaustutkimuksessamme teimme kirjalliset ja suulliset haastattelut 16 ryhmälle, joista osa oli organisoituneita ja osa organisoitumattomia. Kysymykset koskivat yhtä viimeisen 1–2 vuoden aikana toteutettua produktiota tai projektia (ei toimintavuotta). Ryhmässä tehtävän palkattoman työn osuus oli esimerkkiryhmille vaikeasti arvioitava asia. Muutama ryhmä arvioi palkattoman työn määräksi noin 40–60 prosenttia tuotannon kokonaistyöajasta. Yksi ryhmistä totesi, että sellaisena vuotena, kun ryhmän kokonaistulot nousivat, palkattoman työn määrä väheni huomattavasti, jopa 10 prosenttiin tehdyn työn määrästä. Vastanneiden tanssiryhmien mukaan palkatonta työtä tekivät eniten koreografit, noin 50–70 prosenttia, seuraavaksi tuottajat ja taiteelliset suunnittelijat (40–60 %), vähiten esiintyjät (20–30 %) ja tekninen henkilökunta (0–30 %). Yhden ryhmän vastauksista kävi ilmi, että ryhmän jäsenet tekevät muita taiteellisia töitä, niitä lähellä olevia töitä tai ovat olleet vuoden aikana myös työttöminä. Koreografi-esiintyjä teki kaiken muun suunnittelutyön ilman palkkaa. Muut työryhmän jäsenet tekivät kukin noin viikon (20 prosenttia projektin työajasta) palkatonta työtä.

Yleisesti ottaen ryhmät pyrkivät maksamaan esityksistä ainakin työehtosopimuksen mukaisen korvauksen, mutta usein palkka on ns. urakkakorvaus, jolloin palkattoman työn määrä voi nousta korkeaksi, 20 prosentista jopa 80 prosenttiin. Taiteilijat käyttävät usein henkilökohtaisia apurahojaan vapaalla kentällä työskentelemiseen. Palkattoman työn määrää on vaikea arvioida, sillä vapaalla kentällä työ on usein produktiotyypistä, tulot tulevat useammasta lähteestä, eikä työajanseurantaa varsinaisesti tehdä. Tutkimuksessamme kysyimme, kuinka paljon ryhmien toiminta työllistää taiteilijoita, jos mukaan otetaan maksettujen palkkojen lisäksi henkilökohtaisilla apurahoilla tai ilmaiseksi tehty työ. Kokonaistyöllistyvyys

oli useiden arvioiden mukaan puolitoista–kaksinkertainen verrattuna maksettuihin palkkoihin. (Oinaala & Ruokolainen, 2013, s. 41–48) Toimeentulon sirpaleisuus sekä palkaton tai alipalkattu työ näkyivät myös haastattelemiemme taiteilijoiden arjessa:

Toiminta-avustuksen eteen pitäisi tehdä paljon tuotantoja, mutta ei ole varaa maksaa palkkoja, jolloin työtä joudutaan tekemään alipalkattuina. ... Pienissä tuotannoissa ja yhteistuotannoissa on voitu maksaa lähes TESsin mukaisia palkkoja. (H5)

Näen rahoituksen palapelinä. Produktion saa toteutettua järkevällä budjetilla, jos siihen saa mukaan vähintään kaksi rahoittavaa yhteistyökumppania ja lisäksi useamman produktio/kohdeapurahan. Taiteilija-apurahoilla on myös erittäin suuri merkitys. Tuotantojen ja esitysten määrä on rahallisiin ja työntekijäresursseihin nähden kohtuuton. Mutta haluamme tällä osoittaa rahoittajille, että meidän on mahdollista pyrkiä näin laajaa toimintaa - meihin kannattaa sijoittaa. (H11)

Palkattoman työn lisäksi vapaan kentän toiminnassa on mukana perinteistä vapaaehtoistyötä. Esitysten lipunmyynti ja kahvitus voi hoitua yhdistyksen jäsenten tai ryhmän kavereiden kautta, samoin some-markkinointi, julisteiden levitys, graafinen suunnittelu ja muut tukitoiminnot voivat toteutua ihmisten halusta tukea toimintaa tarjoamalla ilmaiseksi työpanostaan. Tämä lisää näkemystä siitä, että esittävän taiteen vapaa kenttä toimii monimuotoisesti ja hyödyntää useita tapoja resursoida toimintaansa. Kenttään liittyy sekä korkea ammattitaitoa vaativaa taiteellista, palkattua toimintaa että yleishyödyllisen vapaaehtoistoiminnan piirteitä.

Tärkeä mutta usein unohtuva työpanoksen muoto on yhdistyksen hallituksessa toimiminen. Yhdistyksen hallituksessa toimiminen on yleensä palkatonta työtä, mutta hallituksella voi olla hyvinkin merkittävä rooli toiminnan suunnittelussa, rahoituksen suunnittelussa ja sen hakemisessa, esimiestyössä ja muissa vastaavissa toimissa – jos hallituksella on halua ja resursseja paneutua näihin tehtäviin. Hyvin toi-

miessaan hallitus on siis merkittävä voimavara yhdistykselle ja sen työpanos voidaan korvata ainoastaan palkatulla tuotannollisella ja/tai hallinnollisella henkilökunnalla, toiminnanjohtajalla tai vastaavalla.

Kolmannen sektorin “vapaa sektori”

Lähdimme artikkelissa tarkastelemaan taiteen vapaata kenttää muuttuvan kolmannen sektorin näkökulmasta. Kulttuurialan yhdistystoimijoita on mahdollista eritellä esimerkiksi sen mukaan, painottuuko niiden toiminta edunvalvonta- tai kehitystyöhön vai varsinaiseen kulttuuritoimintaan ja kulttuurin tuottamiseen, onko niiden toiminta kohdistettu ammattimaiseen taide- ja kulttuuritoimintaan vai taiteen ja kulttuurin harrastajille, järjestävätkö ne toimintaa ainoastaan omille jäsenilleen vai myös ulkopuolisille asiakkaille ja yleisöille sekä ovatko yhdistyksissä toimivat henkilöt palkattuja vai vapaaehtoisia (Ruusuvirta & Saukkonen, 2015, s. 362).

Kuten edellä totesimme, taiteen vapaan kentän toiminta on ammattimaista taide- ja kulttuuritoimintaa. Toimintaa harjoittavat ammattikoulutuksen saaneet tai muuta kautta ammattiin pätevöityneet esittävät ja luovat taiteilijat, joiden tavoite on työllistyä omassa ammatissaan. Toimijat tuottavat kulttuuripalveluita: teoksia, opetusta, kursseja, julkaisuja jotka on tarkoitettu yleisön (asiakkaiden) nähtäviksi ja kuultaviksi (kulutettaviksi). Taiteen vapaan kentän toiminta poikkeaa hyvinkin paljon perinteisestä yleishyödyllisestä vapaaehtoistoiminnasta. Sen sijaan tältä toiminnan kentältä löytyy piirteitä, joita on esitetty viime aikojen tutkimuksessa kuuluvaksi uudelle kolmannelle sektorille. Tarkastelimme edellä erityisesti muutamaa muutostendenssiä: vapaaehtoistoiminnasta professionalisoitumiseen, instituutioista epämuodollisiin ryhmittymiin, vaikuttamisesta palveluiden tarjoamiseen sekä perinteisestä jäsenyydestä osallistumisen eri muotoihin.

Ensinnäkin esittävän taiteen vapaa kenttä ei tarkoita pelkästään organisoituneita toimijoita, vaan produktioita tuottavat ja esittävät myös yksittäiset taiteilijat ja projektikohtaiset työryhmät. Esittävän taiteen vapaan kentän toiminnasta taiteenalasta riippuen enemmän tai

vähemmän merkittävä osa tapahtuu konventionaalisten organisoitumismuotojen ja instituutioiden ulkopuolella. Tällaisen toiminnan laajuuden määrittäminen onkin toisen tutkimuksen paikka. Juuri toiminnan muodollinen organisoitumattomuus tekee siitä haasteellisen tutkimuskohteen, ja ryhmien väliaikaisuus niiden määrän laskemisesta lähes mahdotonta.

Toiseksi jäsenyydellä on taiteen vapaalla kentällä useita eri merkityksiä, ja ne osin poikkeavat perinteisestä kolmannen sektorin toiminnan jäsenyydestä. Rekisteröidyiksi yhdistyksiksi organisoituneiden toimijoiden osalta yhdistyksen jäsenyys ei tarkoita sitä, että jäsen työllistyisi yhdistyksen ylläpitämässä toiminnassa. Yhdistyksen ylläpitämässä ryhmässä työllistyvät taiteen ammattilaiset, ja jäsenyys on ennemminkin varattu toimintaa kannattaville yleisön jäsenille, jotka voivat tehdä myös vapaaehtoistyötä yhdistyksessä. Organisoitumattomassa toiminnassa ryhmän tai yhteenliittymän jäsenyydellä on paljon suurempi yhteys toiminnan toteuttamiseen ja myös mahdolliseen työllistymiseen. Taiteen vapaalla kentällä professionalisoituminen ja erilaiset osallistumisen ja yhdessä tekemisen muodot kohtaavat toimintaa edistäen.

Kolmanneksi taiteen vapaan kentän ryhmissä sekoittuvat monin tavoin erilaiset työllistymisen muodot. Organisaatioissa voidaan käyttää joko jäsenten tai muiden asiasta innostuneiden vapaaehtoistyövoimaa erilaisia tukitöitä toteuttamaan. Tuotantoja tekee pääosin korkeasti koulutettu, palkkaa saava taiteellinen työryhmä sekä sen tukena tuotantoon, tekniseen toteuttamiseen ja tiedotukseen liittyvät henkilöt. Taiteilijoiden palkkaus ei pienistä resursseista johtuen (läheskään) aina kata tehdyn työn määrää, jolloin taiteilijat päätyvät, taidealalle valitettavan ominaisesti, tekemään osin ilmaista työtä. Muutossuunta on nähtävissä myös laajemmin työelämässä ns. uuden työn muodossa. Kuten *Taiteilijan työ* -tutkimus toteaa:

Taiteellinen työ ei perustaltaan olekaan muuttunut. Sen sijaan muu työ on muuttunut enemmän taiteellisen työn kaltaiseksi. Taiteen kaltaisuus on valunut työelämään uuden työn muodossa: aikamme työ yleensä on henkilökohtaistunutta ja

estetisoitunutta, ja se mielletään yhä enemmän itsen toteuttamiseksi. (Houni & Ansio, 2013, s. 234.)

Useat Saukkosen (2013) hahmottelemat kolmannen sektorin muutossuunnat vaikuttavat olleen taiteen vapaalla kentällä vallitsevaa todellisuutta jo pitkään. Vapaan kentän toiminta käyttää kolmannen sektorin organisoitumismuotoja, vapaaehtoistyön perinnettä ja kevyttä hallintoa toimintansa järjestämiseen ja resursoimiseen, mutta liikkuu vapaasti myös perinteisen kolmannen sektorin käytäntöjen ulkopuolella, lainaten muilta kentiltä tai kehittäen omia käytäntöjä, jotka sitten mahdollisesti vuorostaan leviävät taidekentän ulkopuolelle.

Taiteen vapaan kentän tarkastelu osana uutta kolmatta sektoria tuo uusia näkökulmia taiteilijatutkimukseen ja mahdollistaa keskustelun kolmanteen sektoriin kuuluvien elementtien kuten vapaaehtoistyön, kannatusyhdistyksen ja vaikkapa hallitustyöskentelyn merkityksestä taidetoiminnalle. Toisaalta vapaan kentän toimintatavat, varsinkin muodollisesti organisoitumattomien toimintojen kirjo, tuovat uusia näkökulmia tutkimukseen, joka koskee moninaistuvaa kolmatta sektoria. Vapaa kenttä kokonaisuutena voidaan ajatella esimerkkinä kentästä, jossa toimivat yhtä aikaa monenlaiset toimintastrategiat, muodot ja työnteon tavat.

Tutkimustietoa aiheesta kaivataan lisää. Kokemuksemme mukaan näyttää siltä, että sen kerääminen tapahtuu vapaata kenttää koskien parhaiten pieniä kokonaisuuksia tutkien, ei pyrkimyksillä koko kentän kartoittamiseen. Tällaisia pienempiä kokonaisuuksia voivat olla yksittäisten toimijoiden toiminnan tarkastelu pitkällä aikavälillä, toiminnan muotojen, sisältöjen ja rahoituksen muutosta sekä näiden muodostamaa kokonaisuutta tarkastellen, tai esimerkiksi tietyssä samassa tilanteessa olevien toimijoiden (kuten projektikohtaisia tukia saavien) erilaisia toimintakeinojen ja mallien vertailu.

Kirjallisuus:

- Alapuro, R. & Stenius, H. (toim.) (2010). *Nordic Associations in a European Perspective*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Helander, V. (1998). *Kolmas sektori*. Helsinki: Gaudeamus.
- Helander, V. (2001). *Paikallisyhdistys lähikuvassa. Yhteydet, rakenne ja toiminta*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Helander, V. & Laaksonen, H. (2000). *Suomalainen kolmas sektori. Rakenteellinen erittely ja kansainvälinen vertailu*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto.
- Helminen, M. (2007). *Säätyläistön huvista kaikkien kaupunkilaisten ulottuville. Esittävän sävel- ja näyttämötaiteen paikallinen institutionalisointuminen ja kehitys taidelaitosten verkostoksi 1870–1939*. Cuporen julkaisuja 13. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätö.
- Houni, P. & Ansio, H. (toim.) (2013). *Taiteilijan työ. Taiteilijan hyvinvointi taidetyön muutoksessa*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Johanson, J., Mattila, M. & Uusikylä, P. (1995). *Johdatus verkostoanalyysiin*. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus.
- Kanerva, A. & Ruusuvirta, M. (2006). *Suomalaisen teatterin tulevaisuus teatterintekijöiden ja kuntien silmin*. Cuporen julkaisuja 14/ 2006. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätö.
- Kangas, A. (2003). Kolmas sektori ja kulttuuripoliittikka. Teoksessa S. Hänninen, A. Kangas & M. Siisiäinen. (toim.) *Mitä yhdistykset välittävät. Tutkimuskohteena kolmas sektori* (38–69). Jyväskylä: Atena.
- Karttunen, S. (2004). Taiteilijoiden lukumäärän kehitys 1950-luvulta 2000-luvulle – kasvaako työvoima työllisyyttä nopeammin? Teoksessa R. Arpo (toim.), *Taiteilija Suomessa. Taiteellisen työn muuttuvat edellytykset* (15–36). Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja n:o 28. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- Kokkonen, T., Loppi, K. & Karjalainen, A. (2002). *For free. Selvitys suomalaisen teatterin vapaasta kentästä*. URL: http://www.universum.fi/universum/for_free/for_free.pdf (Haettu 13.4.2016)
- Oinaala, A. (2013). *Teatteri-, tanssi- ja sirkusalojen osaamistarveselvitys*. Helsinki: Opetushallitus.
- Oinaala, A. & Ruokolainen, V. (2013). *Vapaan kentän jäljillä. Tutkimus teatterin, tanssin, sirkuksen sekä performanssi- ja esitystaiteen vapaasta kentästä*. Cuporen verkkojulkaisuja 20. Helsinki: Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätö. URL: http://www.cupore.fi/verkkojulkaisut_20.php (Haettu 25.10.2016)
- Opetusministeriö, (2009). *Vaikuttavuusindikaattorit kulttuuripoliittikan tietopohjan vahvistajina*. URL: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/opm57.pdf?lang=en> (Haettu 14.4.2016)
- Pärnänen, A. & Sutela, H. (2014). *Itsensätyöllistäjät Suomessa 2013*. Helsinki: Tilastokeskus.
- Rautiainen, P. (2008). *Suomalainen taiteilijakuti. Valtion suora ja välillinen taiteilijakuti taide-toimikuntien perustamisesta tähän päivään*. Tutkimusyksikön julkaisuja N:o 34. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- Rensujeff, K. (2003). *Taiteilijan asema – Raportti työstä ja tulonmuodostuksesta eri taiteenaloilla*. Taiteen keskustoimikunnan julkaisuja 27. Helsinki: Taiteen keskustoimikunta.
- Rensujeff, K. (2014). *Taiteilijan asema 2010. Taiteilijakunnan rakenne, työ ja tulonmuodostus*. Helsinki: Taiteen edistämiskeskus.
- Ruuskanen, P. & Konttinen, T. (2015). Kolmannen sektorin muutos ja hybridiorganisaatiot. *Kansalaisyhteiskunta*, 1 (2015), 1–4. https://asiakas.kotisivukone.com/files/kyts.kotisivukone.com/KY-lehti/2015-1/KY2015-1_PaakirjKontinenRuuskanen.pdf (Haettu 15.3.2016)
- Ruusuvirta, M. (2015). Luottamuksesta kontrolliin, estetiikasta markkinaorientaatioon. Markkinaistuminen julkisen sektorin ja kulttuurialan kolmannen sektorin suhteessa. *Kansalaisyhteiskunta*, 1 (2015), 5–27. https://asiakas.kotisivukone.com/files/kyts.kotisivukone.com/KY-lehti/2015-1/KY2015-1_Art-Ruusuvirta.pdf (Haettu 14.3.2016)
- Ruusuvirta, M. & Saukkonen, P. (2015). Taiteen ja kulttuurin kolmas sektori. Teoksessa I. Heiskanen, A. Kangas & R. Mitchell (toim.), *Taiteen ja kulttuurin kentät. Perusrakenteet, hallinta ja lainsäädäntö* (354–374). Helsinki: Tietosanoma.
- Saarela, A. (2011). *Nyt on musiikin vapaan kentän vuoro! Valtakunnallisen klubi- ja aluekiertuehanke VAKAn loppuraportti*. URL: http://musicfinland.fi/fi/media/dokumentit/2011_VAKA_Loppuraportti.pdf (Haettu 14.4.2016)
- Salamon, L. M. & Anheier, H. K. (1996). *The emerging nonprofit sector. An overview*. Glasgow: Manchester University Press.
- Salamon, L. M. & Anheier, H. K. (1997). *Defining the nonprofit sector. A cross-national analysis*. Manchester: Manchester University Press.
- Saukkonen, P. (2013). Kolmas sektori – vanha ja uusi. *Kansalaisyhteiskunta*, 1 (2013), 6–31. URL:

<http://content.yudu.com/Library/A2kd5d/Kansalaisyhteiskunta/resources/index.htm?referrerUrl=http%3A%2F%2Ffree.yudu.com%2Fitem%2Fdetails%2F1480843%-2FKansalaisyhteiskunta-numero-1--2013> (Haettu 13.4.2016)

Siisiäinen, M. (2003). Vuoden 1997 yhdistykset. Teoksessa S. Hänninen, A. Kangas & M. Siisiäinen (toim.), *Mitä yhdistykset välittävät. Tutkimuskohteena kolmas sektori* (11–37). Jyväskylä: Atena.

Siisiäinen, M. & Kankainen, T. (2009). Järjestötoiminnan kehitys ja tulevaisuudennäkymät Suomessa. Teoksessa T. Kankainen, H. Pessala, M. Siisiäinen, L. Stranius, H. Wass & N. Wilhelmsson (toim.), *Suomalaiset osallistujina. Katsaus suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tilaan ja tutkimukseen* (90–137). Helsinki: Oikeusministeriö.

Oikeusministeriön julkaisuja 5. Helsinki: Oikeusministeriö. URL: <http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/200905suomalaisetosallistujina.katsaus suomalaisenkansalaisvaikuttamisentilaanjatutkimukseen/Files/OMJU.pdf> (Haettu 25.10.2016)

Sivesind, K. H. & Selle, P. (2010). Civil Society in the Nordic Countries: Between Displacement and Vitality. Teoksessa R. Alapuro & H. Stenius (toim.), *Nordic Associations in a European Perspective* (89–120). Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Suomalaiset osallistujina. Katsaus suomalaisen kansalaisvaikuttamisen tilaan ja tutkimukseen. (2009). Helsinki: Oikeusministeriö.

Teatteriilastot 2013. URL: http://www.tinfo.fi/documents/teatteriilastot_2013_web_2908141513.pdf (Haettu 10.4.2016)

Teatteriilastot 2014. URL: http://www.tinfo.fi/documents/teatteriilastot2014_verkko.pdf (Haettu 10.4.2016)

Tolvanen, H. (2012). *Tilastojen sinfonia. Musiikkielämä numeroina*. Sibelius-Akatemian selvityksiä ja raportteja 14/2012. URL: <http://www5.siba.fi/documents/10157/19692/Tilastojen+sinfonia+SibA+14-2012-1.pdf/8c66242a-eab7-45ff-bf9e-3a26153ac7b9> (Haettu 14.4.2016)

Wijkström, F. & Zimmer, A. (toim.) (2011). *Nordic Civil Society at a Cross-Roads. Transforming the Popular Movement Tradition*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Wollebæk, D., Ibsen, B. & Siisiäinen M. (2010). Voluntary Associations at the Local Level in Three Nordic Countries. Teoksessa R. Alapuro & H. Stenius (toim.), *Nordic Associations in a European Perspective* (121–150). Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Muut lähteet:

16 haastattelua

Haastateltavilta kerätyt toimintakertomukset, tilinpäätös- tai taloustiedot sekä erilaisia ra-
hoittajille kirjoitettuja raportteja

Lukuisia vuosina 2009–2011 toimineita vapaan
kentän ryhmiä koskevia sähköisiä ja painet-
tuja lehtiä, Helsingin, Espoon ja Vantaan vi-
ranomaispäätöksiä sekä sähköisiä tapahtu-
makalentereita ja nettisivuja

Loppuviitteet:

1. Musiikin vapaa kenttä eroaa rakenteeltaan ja toimintatavoiltaan merkittävästi mainituista esittävän taiteen lajeista. Se ansaitsee oman tutkimuksensa, sillä rinnastusten tekeminen teatterin, tanssin, sirkuksen ja esitys- ja performanssitaiteen aloihin ei ole tässä mielekäästä.

2. Verkostoanalyysi on joukko tutkimusmenetelmiä, joiden avulla analysoidaan toimijoiden välisiä suhteita. Sen juuret ovat 1930-luvulla Jakob Morenon kehittämässä sosiogrammissa, jolla kuvataan yksilöiden välisiä suhteita kaksikulotteisen kaavion avulla, sekä Kurt Lewinin kenttäteoriassa ja Heiderin balanssiteoriassa. (Johanson ym., 1995.) Verkostoanalyysissä tutkitaan solmukohtia (noodeja) ja niitä yhdistäviä suhteita.